

Forenzní psychologie –
posuzování předpokladů pro
efektivní resocializaci pachatelů
trestných činů.

PhDr. Jiří Mezník

Účel výkonu trestu ve znění trestního zákona

- Účelem výkonu trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovávat jej k tomu, aby vedl řádný život a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody

- Výkonem trestu se sleduje dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody ve smyslu trestního zákona prostředky stanovenými v tomto zákoně.

Prognóza resocializace

- Prognóza resocializace prvosouzeného pachatele trestného činu
- Prognoza resocializace recidivisty.

Resocializace odsouzených

- Resocializace souvisí se socializací – dějem, ve kterém si jedinec – dítě – osvojuje pravidla života ve společnosti.
- Resocializace je obvykle považována za proces přijímání nových hodnot a norem které jsou spojeny s novým postavením jedince ve společnosti.
- Obvykle se zkracuje na proces znovuzakotvení do společnosti.
- Ve výkonu trestu se jedná o proces nápravy a změny neúspěšné socializace

Kvalitativní vyjádření efektu resocializace

- Resocializace obžalovaného vzhledem k jeho osobnostní struktuře a sociálnímu zázemí je možná a vysoce pravděpodobná
- Resocializace je nadějná vzhledem osobnostní struktuře obžalovaného a jeho náhledu na trestný čin
- Resocializace je možná v případě aktivní účasti obžalovaného v případě že bude odsouzen na programech zacházení během výkonu trestu
- Resocializace obžalovaného je vzhledem k jeho osobnostní struktuře velmi obtížná, nelze se znaleckou odpovědností odklon obžalovaného od dalšího páčání trestné činnosti předpokládat
- Resocializace obžalovaného vzhledem k jeho osobnostní struktuře vyžaduje dlouhodobější zacházení ve specializovaných resocializačních programech během výkonu trestu, nelze vyloučit možnost další recidivy trestního činu.
- Možnost resocializace problematická téměř vyloučená.

Kontinuum sociability

- Prosociální individuum s aktivním přístupem ke společenským normám a konvencím
- Socializovaný jedinec s internalizovanými společenskými normami
- Pseudosocializovaný jedinec s osvojenými normami a sociálním chováním platným pro marginální, subkulturní společenské prostředí
- Asociální jedinec bez motivace dodržovat společenské konvence a normy a nebo se během socializace a nimi neztotožnil
- Antisociální jedinec jehož postoje a životní styl je zaměřen protispolečensky – většinou se jedná o teroristy nebo jedince usilující o změnu společenského systému.

Některé faktory znesnadňující či znemožňující efektivní resocializaci

- Porucha osobnosti v kombinaci se závažným trestným činem
- Paranoidní porucha osobnosti
- Schizoidní porucha osobnosti
- Disociální porucha osobnosti
- Asociální porucha osobnosti
- Pouze cca 50 – 60 % pachatelů trestných činů trpí poruchou osobnosti.
- Deindividuace – proces vědomého rozpuštění morálních hodnot s neohraňovanou volností konat, bez ohledů, pocitů viny, studu, či obav z následků svých činů,

Predikce recidivy

- Nebezpečnost pachatele - míra pravděpodobnosti budoucího opakování trestné činnosti se rozlišuje na obecnou nebezpečnost ve smyslu kriminální recidivy
- Speciální nebezpečnost - Pravděpodobnost opakování určitého konkrétního druhu trestných činů - sexuálních, násilných, majetkových

Metodologie predikčních studií

- Intuitivní – spočívá na „vhledu“ do osobnosti pachatele a jeho životních podmínek. Meze jsou dány subjektivismem a nepřesností poznatků.
- Klinický – souvztažnost dat z pozorování, vyšetření psychologickými postupy s kriminologickými znalostmi. Jedná se o souhrn dat sociálně – právních, psychiatrických, psychologických
- Statistický spočívá ve vyčíslení míry pravděpodobnosti delinkventního, recidivního chování nezávisle na osobnosti hodnotitele.

Statické rizikové faktory

- Statické faktory jsou konstantní a neměnné – kriminální historie asociálního chování, věk prvočinu a faktický, kalendářní věk
- Trestní minulost – počet jednotlivých odsouzení
- Způsobená újma – závažnost kriminálního chování, násilná trestná činnost. Obtížně odstranitelný fyzický a psychický následek trestného jednání
- Aktuální trestná činnost – závažná, bagatelní
- Celkový počet odsouzení
- Porušení podmínek po podmíněčném propuštění nebo domácího vězení
- Přeměna obecně prospěšných prací v nepodmíněný trest
- Plnění peněžitého trestu

Dynamické faktory

- Dynamické faktory představují vlastnosti pachatele a jeho aktuální situaci. Významné jsou kriminální potřeby, asociální postoje, zapojení v asociálních strukturách, závislost na drogách a alkoholu, prokriminální postoje, věk mladé a střední dospělosti, odpor vůči autoritám.
- Kvalita bydlení
- Stálost zaměstnání – fluktuace, bez zaměstnání
- Finanční situace
- Rodina, její soudržnost
- Závislosti
- Rodinná anamnéza

Problematika výkonu trestu odnětí svobody

- Nepodmínečný trest odnětí svobody se vykonává diferencovaně ve věznici.
- Diferenciace je uskutečňována podle věku, pohlaví, zdravotního stavu, pracovní způsobilosti, kriminální kariéry.

Výkon trestu ve věznici s dohledem.

- Do věznice s dohledem jsou zařazováni odsouzení za přečin spáchaný z nedbalosti, kteří dosud nebyli ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin.
- Odsouzení jsou zpravidla v nestřežených věznicích, pracují mimo věznici i bez doprovodu či dohledu pracovníka VS, mají častý kontakt s rodinou a často opouštějí věznici k návštěvě rodiny.

Výkon trestu ve věznici s dozorem

- Zde jsou umístováni odsouzení, kteří spáchali trestný čin z nedbalosti a kteří již byli ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin
- Odsouzení kterým byl uložený trest za úmyslný trestný čin ve výměře nepřevyšující tři léta a kteří dosud nebyli ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin (prvověznění) .

Výkon trestu ve věznici s ostrahou.

- Zde jsou umístováni odsouzení za úmyslný trestný čin a nejsou zároveň splněny podmínky pro umístění do věznice s dozorem nebo zvýšenou ostrahou.
- Pachatel který byl odsouzený pro přečin spáchaný z nedbalosti a nebyl zařazený do věznice s dohledem nebo dozorem.

Výkon trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou.

- Zde jsou umístováni odsouzení kterým byl uložený vyjimečný trest (délka trestu mezi 20 – 30 lety a tresty doživotí) za zvláště závažný zločin. Také za tresty převyšující osm let odnětí svobody a odsouzení, kteří z posledního výkonu trestu uprchli.

Přeřazování odsouzených do jiného typu věznice.

- Odsouzení mohou být přeřezováni soudem do mírnějšího typu věznice o jeden stupeň, pokud chování odsouzeného a způsob, jakým plní své povinnosti odůvodňují závěr, že přeřazení přispěje k jeho nápravě.
- O přeřazení odsouzeného do přísnějšího typu věznice rozhodne soud, pokud odsouzený závažným způsobem nebo opakovaně porušil stanovený pořádek a kázeň, nebo spáchal trestný čin během výkonu trestu.
- Nařízené ochranné léčení je překážkou přemísťování odsouzených.

Zabezpečovací detence

- Soud uloží zabezpečovací detenci když pachatel činu jinak trestného, který by naplňoval znaky zvláště závažného zločinu není pro nepřičetnost trestně odpovědný, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti.
- Pachatelům, kteří se oddávají zneužívání návykových látek a byli v minulosti již odsouzeni za závažný trestný čin v souvislosti s návykovými látkami a nelze očekávat, že uložením ochranného léčení by bylo možné dosáhnout dostatečné ochrany společnosti,
- Lze ji uložit samostatně upuštěním od potrestání, nebo i vedle trestu.
- Zabezpečovací detence trvá tak dlouho dokud to vyžaduje ochrana společnosti Soud jednou za rok přezkoumá, zda jsou důvody pro její další trvání.

Problematika délky výkonu trestu odnětí svobody.

- Diskutuje se otázky, jak dlouhý má být trest odnětí svobody, aby vedl k resocializaci pachatele. Většina trestně právních systémů je založena na úměrnosti, kdy společenská nebezpečnost je přímo úměrná délce trestu. Diskutuje se ve vztahu k délce lidského života

Krátkodobé tresty odnětí svobody.

- Krátkodobé tresty odnětí svobody jsou považovány zpravidla tresty do jednoho roku (zde není shoda)
- Krátké tresty mají být výrazně represivní, je k dispozici krátká doba k účinnému ovlivnění pachatele. Působí preventivně.
- Samotná izolace odsouzeného od společnosti, rodiny a vytržení z běžného života je trestem a není třeba zavádět nějaké resocializační programy a omezení.

Střednědobé tresty odnětí svobody.

- Jedná se o tresty v rozmezí cca 1 -5 let.
- Je k dispozici relativně dostačující doba k možné resocializaci
- Zavádí se resocializační program s přihlédnutím k osobnosti odsouzeného a spáchanému trestnému činu.
- Výkon trestu je diferencovaný a individualizovaný.
- Východisko : přísný trest nikoho nenapraví, ale může spoustu lidí pokazit.

Výkon dlouhodobých trestů odnětí svobody

- Jedná se o tresty delší než pět let.
- Mají spíše význam v ochraně společnosti před pachateli trestných činů.
- Odsouzení jsou osobnostmi mnohdy s výrazně narušeným psychosociálním vývojem a zvláštnostmi v osobnostní struktuře.
- Působí vzhledem ke své délce demotivujícím způsobem na aktivní účast vězně na resocializačních programech
- Tresty kolem 10 let vedou k mnohdy k trvalým změnám v osobnosti vězně a jsou kontraproduktivní vůči resocializačnímu úsilí.

Doživotní tresty.

- Prakticky nahrazuje trest smrti
- Popírá základní funkci trestu, sice přípravu odsouzeného na návrat do společnosti
- Je dána možnost podmíněčného propuštění z doživotního trestu s tím, že porušení podmínky povede již k definitivnímu trestu doživotí.

Současná evropská vězení

- V řadě evropských zemích jsou tři typy věznic, ve Velké Británii a ČR čtyři typy věznic, ve skandinávii ale i jinde jen dva typy věznic. V ČR se připravuje rovněž přechod ze čtyř na dva typy věznic.
- Minimál security je vězení zcela otevřené s minimálními bezpečnostními opatřeními s výraznou samosprávou odsouzených a minimálním počtem pracovníků vězeňské služby.
- Mediál security je vězení již s řešenými podmínkami k zabránění útěku. Cestou ozbrojené stráže a technickými parametry s organizovaným pohybem vězňů a kde jsou vězni přes noc uzamykáni.
- Maximál security je vězení s bezpečnostními opatřeními vedoucími k zabránění útěku a případné agrese proti personálu i spoluvězňům. Vězni jsou uzamykáni na celách celodenně a jejich veškerá činnost i pohyb je pod stálým dohledem personálu.

Některé negativní důsledky věznění

- Prizonizace – je proces přizpůsobování ve kterém se vězeň seznamuje s pravidly hodnotami, zvyky, a celkovou kulturou vězeňského prostředí a vede k postupné internalizaci těchto reálií natolik, že podstatně snižuje schopnost vězně žít na svobodě po propuštění. Podle sociologa Donalda Clemmera je to důsledek společné zkušenosti lidí žijících v těsné blízkosti, bez triviálního soukromí, nucení k rutinnímu dodržování vězeňských předpisů, konformismu izolace omezující jejich život.

Domestikace

- Jedná se o úplné a bezvýhradné přizpůsobení se vězeňskému prostředí, režimu a vězeňskému zaopatření.
- Domestikovaný vězeň nedovede žít mimo věznici nebo jiný typ kolektivního, hromadného ubytování.
- Pokud se ocitne na svobodě, selhává a velmi rychle se dopouští recidivy s cílem dostat se do prostředí, které mu vyhovuje a kde jedině dokáže žít.

Limity resocializace

- Maximalistický požadavek na účinnost výchovných programů je úplná eliminace recidivy. Tento požadavek je nereálný protože :
- Vězení nemůže anticipovat sociální podmínky a poměry kam se propuštěný z vězení vrátí, které jsou mnohdy sociálně – patologické
- Koncentrace osobností s negativními povahovými rysy v omezeném prostoru vězení je kontraproduktivní resocializaci – kriminální infekce
- Monotonie vězeňského života vede k redukci pozitivních osobnostních vlastností a sociálních postojů
- Nízká motivace odsouzených pro účast na resocializačních programech

Metody resocializace

- Vzdělávací reedukační programy jsou orientovány na doplnění nebo získání základního vzdělání, výuku českého jazyka pro cizince
- Odborné vzdělávání ve víceletých učebních oborech, uzavřených závěrečnou zkouškou
- Krátkodobé kvalifikační a rekvalifikační kursy
- Podle úmluvy nesmí být z osvědčení o získané kvalifikaci patrné, že ji absolvent získal ve vězení.
- V posledních letech je dána možnost získat středoškolské i vysokoškolské vzdělání během výkonu trestu
- Cílem těchto programů je usnadnit propuštěnému vězni zapojit se ve světě práce.

Volnočasové programy

Cílem je naučit vězně aby po propuštění mimopracovní a volný čas trávili smysluplně k rozvoji fyzických i psychických sil a získali některé užitečné kulturní návyky a potřeby

- Rekreativní programy jsou zaměřeny na obnovu a regeneraci fyzických a psychických sil po pracovním nasazení vězňů – sledování televize, stolní hry, čtenářské aktivity
- Sportovní programy jsou zaměřena na obnovu fyzických sil a kondice - sportovní činností řízenou pracovníky vězeňské služby
- Kulturní programy – jsou mnohdy prvním a také jediným kulturním zážitkem v životě odsouzeného. Cílem je poskytnout vězni kvalitní kulturní zážitek, ale také motivovat k vlastní produkci.
- Arteterapeutické dílny, hudební vystoupení, sborový zpěv, divadelní představení apod.

Terapeutické treningové programy.

- Psychoterapeutické programy individuální i skupinové
- Sociální učení, sociálně psychologický výcvik,
- Terapie zaměřená na delikt
- Speciální programy pro pachatele sexuálně motivovaných trestných činů
- Odvykací programy a náprava závislostí
- Sociální poradenství
- Sociální práce

Extramurální programy

Jedná se o programy orientované za „ zed“ vězení. Jsou zaměřeny na vytvoření nebo udržení sociálních i rodinných vazeb odsouzených mimo vězení. Jsou posilovány vzájemné rodinné vztahy, vztahy k přátelům, zaměstnavatelům ale mimo kriminální subkulturu.

- Návštěvy
- Vycházky s rodinou
- Přerušování trestu

Náboženské programy

Poskytují náboženskou službu odsouzeným podle jejich potřeb a zvyklostí. Nabízí i dosud nevěřícím odsouzeným kontakty s duchovními s možností nalezení jiné cesty vyrovnat se s trestným činem a odsouzením

- Bohoslužby
- Příprava na křest
- Studium bible
- Křesťanská pastorece.

Pracovní programy

- Práce vězňů sloužila k vyprodukování prostředků k náhradě škody, kterou způsobili,
- Krytí nákladů soudního řízení a výkonu trestu.
- V současné době je směřována spíše k vytváření adekvátních pracovních postojů a návyků
- Vytvoření prostředků pro návrat do občanského života
- Splácení dluhů způsobených trestnou činností.
- Práce vězňů se řídí platným zákoníkem práce a předpisy bezpečnosti práce a ochrany zdraví při práci.
- Práce je odměňována podle výkonu, minimální mzdou.

Proces resocializace

- Po nástupu do výkonu trestu na nástupním oddělení se provede kompletní psychologické, sociální a pedagogické vyšetření
- Stanoví se resocializační program, se kterým odsouzený souhlasí a souhlas stvrdí popisem a pak je pro něj závazný
- Zařazení do výchovného kolektivu
- Vyhodnocování plnění resocializačního programu
- Předvýstupní oddělení

Specializovaná oddělení

- Oddělení pro mladé dospělé
- Bezdrogové oddělení
- Oddělení pro výkon trestu odsouzených za sexuálně motivované trestné činy
- Oddělení pro odsouzené s kladným přístupem k výkonu trestu
- Oddělení pro výkon kázeňských trestů
- Krizové oddělení.